

Med generøs tilladelse fra Ilon Wikland. (Se s. 10)

Fra styrelse og årsmøte 2008 **2**
Fra Estland **6**
Kongernes Nordsjælland 2009 **12**
Kong Valdemars Jagt **14**
Mimes Brønn: Om vildsvin **15**
Anmeldelse: Danske Landsbyer **16**

Tar vare på arvesølvet **18**
Kan skog vara jordbruksmark? **20**
Botaniskt eldorado i Västra Götaland **22**
Le i Gribskov **24**
Årsmötesmat fra Møn **26**
Kontaktoplysninger **28**

Kort sammendrag i fra årsberetning 2007

Pål Morten Skollerud

For de som ikke var på årsmøtet, og som heller ikke har tilgang til vår hjemmeside www.n-kf.org - hvor hele årsmeldingen ligger - skal jeg trekke ut noen få momenter. (Vil man ha den på papir og ikke kan skaffe print selv: Spør din nasjonale kontaktperson.)

Årsmøtet og konferansen var i Hallingdal i Norge. Programmet hadde som motto "Norsk landskap, ekte mat og ekte opplevelser". Alt dette fikk vi i rikt monn i noen fine dager i skog, høyfjell og jordbrukslandskap.

Styret samarbeider bra, og forsøker å arbeide for NKF's målsettinger og årsmøtets oppfordringer og satsingsområder. Det var tre møter i 2007, hvorav ett var telefonmøte.

Medlemsutviklingen er ett av de områder hvor styret og medlemmen må arbeide hardere. Utviklingen har vært negativ en tid, så dette er en utfordring for alle i forbundet. Når vi ser hvor engasjerende kulturlandskapet og dets bruksmuligheter er hos svært mange, burde det ikke være så vanskelig å få medlemmer. Stå på og hverv medlemmer. **Økonomien** i forbundet er god. Vi er inne i en positiv trend, men den forutsetter at vi kan snu medlemsutviklingen. En god økonomi, gir NKF handlingsfrihet og muligheter til å kunne gi faglig gode og interessante tilbud til medlemmene.

Lommen kommer nå i farger. Det koster noe mer, men gir et mer attraktivt og tiltalende helhetsinntrykk. Når vi også

kan by på interessant og allsidig stoff, kan vi tilby et godt og leseverdig skrift.

Nordisk Bygd kom ut med et nummer fra konferansen i Halland. Det ble et svært leseverdig og interessant hefte.

Hjemmesiden arbeider styret jevnt med å fornye, både uteseendemessig så vel som faglig. Målsettingen er blant annet å gjøre den til en side man går inn på for å se etter fagstoff og generell informasjon om NKF.

Opfordring Utmaning

1

Olof Stroh beretter at forbundets overlevelse afhænger af medlemstilgang. Vi bør alle hjelpe

interesserede mennesker med at få øjnene op for forbundet, og melde sig ind. Andreas Øvergaard har et forslag og et tilbud: Vi bør sende fri eksemplarer af Lommen til udvalgte institutioner: Museer, højere skoler, länsstyrelser, andre foreninger mv.

Han tilbyder at skrive et introduktionsbrev, vi kan vedlægge - og **han beder os alle om forslag** til hvilke modtagere, vi skal sende Lommen til. Og måske Nordisk Bygd?

Mail til: andr.ove@online.no. Hvis mailboxen er overfyldt, anvend da redlommen@gmail.com.

Foto: Bjørn Petersen - fra Matsalu, Estland

Opfordring Utmaning

2

Forbundets økonomi afhænger af tilskud fra fonde og myndigheder.

Derfor er **fundraising**

nødvendig. Styrelsen har nok at gøre allerede, så forbundet har brug for at nogle medlemmer påtager sig det vigtige og ansvarsfulde hverv at søge penge.

På årsmødet blev det derfor foreslået at der oprettes en økonomigruppe.

Hvem vil være med?

Henvendelse til styrelsen.

NYT STYRELSESMEDLEM I NORGE

Ellen Svalheim

45 år, gift med Peter og har 4 barn i alderen 5 til 16 år; Ulla, Simon, Emma og Klara Abelone.

Jeg er bosatt på Gjeving i Tvedestrand i Aust Agder fylke, og bor på Sørlandet.

Før jeg forteller mer om hva jeg jobber med bør jeg fortelle om oppveksten min; jeg er vokst opp på gården Nordre Lie i Efteløt i Kongsberg kommune. Jeg var delaktig i det meste som skjedde på en allsidig drevet gård, med melke-, korn- og fruktproduksjon. Oppveksten på gården har preget meg på en slik måte at jeg bestemte meg tidlig for å utdanne meg til botaniker. Det var pappa sin interesse for planter som smittet over. Jeg tok hovedfag i botanikk ved Universitetet i Oslo i 1990.

Store deler av mitt yrkesaktive liv har jeg jobbet som biolog og botaniker. Og jeg har fått lov til å jobbe med det jeg liker aller best innen faget; Kulturlandskapsforvaltning og det å ivareta artsmangfoldet i kulturlandskapet.

Jeg synes jeg er veldig heldig, fordi dette ligger hjertet mitt meget nær.

Jeg jobber daglig i Bioforsk, med arbeidssted ved Landvik ved Grimstad, og leder bl.a. et prosjekt som heter "Arvesølv-prosjektet". Dette prosjektet kan du lese mer om i dette nummeret av Lommen.

Jeg gleder meg til å komme sammen med likesinnede i Nordisk kulturlandskapsforbund.

Bidrag til Lommen

NORDISKA FÖRBUNDET
FÖR KULTURLANDSKAP

Lommen er medlemmernes blad. Skriv, tegn, fotografér - så det blir levende!

Teknik: Helst elektroniske tekster og bilder. Illustrasjoner er meget velkomne. Tegninger, fotos og reproduktioner. Gerne i farver.

Lommen vil have korte og let læste indlæg.

Lange og "tunge" artikler er velkomne, men dem vil vi lægge på www.N-KF.org, og sætte en kortere appetitvækker i Lommen - med tydelig henvisning.

Sprog: Alle nordiske. Dog har vi ikke bragt samiske, islandske eller færøske tekster. Endnu.

Betaling: Vi giver ikke honorar, men tager til gengæld heller ikke betaling for annoncelignende indlæg (fx med omtale af kulturlandskabsrelevante virksomheder eller lignende).

Udkommer: Normalt 2 gange årligt.

Dialog: Du er velkommen til at se dit bidrag inden trykningen og evt forhandle om ændringer.

Mail spørgsmål og forslag: redlommen@gmail.com

NKF:s ÅRSMÖTE 2008

En sammanfattning av några diskussioner och beslut

Jan Lundegrén

Årsmötet genomfördes den 4 augusti som en viktig del av NKF:s möte i Estland.

41 deltagare samlades i den konferenslokal som tillhörde Roosta Feriecenter, där förbundet hade sitt basläger under vistelsen i de gamla svenskbygderna vid Östersjökusten i Estland.

Förbundsordföranden Pål-Morten Skollerud hälsade årsmötesdeltagarna välkomna och öppnade mötet med en kort presentation av de olika årsmötesdokument som skulle behandlas.

Till mötesordförande valdes Lars Aamodt, med god erfarenhet från detta uppdrag i tidigare år. Jan Lundegrén valdes som sekreterare. Förutom att skriva mötesprotokollet accepterade Jan också att skriva den sammanfattning som du nu läser.

Det formella protokollet från årsmötet finns att läsa, tillsammans med de tre bilagorna, på NKF:s hemsida www.n-kf.org.

De formella inledningspunkterna klubbades raskt, men redan vid årsberättelsen levererade mötesdeltagarna synpunkter och förslag som styrelsen fick uppdrag att beakta. Bland annat diskuterades NKF:s mål och syfte mot bakgrund av en informationsskrift som styrelsen har föreslagit. Skriften skall kunna användas exempelvis i rekryteringsarbetet för nya medlemmar. Styrelsen åter-

kommer med slutligt förslag till den aktuella skriften.

Under 2007 har **NKF:s arkiv** flyttats från Häl-singlands Museum till en tillfällig förvaring hos kassören. Ny varaktig arkivhantering diskuterades. Vikten av kontinuitet och arkivsäkerhet betonades särskilt.

Än en gång diskuterades **medlemsavgiften** med hänsyn till de nordiska ländernas flexibla valutor. Frågan ansågs mindre viktig och styrelsen uppmanades att vidhålla den etablerade rutinen.

Information lämnades om ett projekt i Norge där NKF deltar i diskussionerna om kulturlandskapets byggnader.

Ett väl sammanställt **Bokslut för 2007** presenterades av kassören. Årets resultat var gott med en ökning av NKF:s tillgångar med 33 000 SEK till sammanlagt 273 000 SEK. Framtiden är dock mera allvarlig. Kostnadsutvecklingen för NKF:s aktiviteter ökar. Medlemsantalet behöver ökas betydligt och även extern finansiering behöver stärkas. Bland några argument för NKF:s betydelse och värde för nya medlemmar nämndes **A/** Ett ökat intresse för, och behov av Nordiskt/Baltiskt samarbete, **B/** Värdet av tvärvetenskaplig analys och dialog samt **C/** Värdet av teori och praktik i samverkan. Det betonades som lika viktigt att medlemsrekrytering sker bland både institutioner och enskilda. Flera övriga idéer framfördes vid mötet, men tiden tillät inte någon mer ingående

diskussion om NKF:s ekonomiska framtid. Den frågan var inte heller beredd och anmäld som särskild punkt på dagordningen.

Styrelsen fick uppdraget att presentera informationsmaterial, som publiceras i Lommen och på hemsidan för användning i bland annat det viktiga rekryteringsarbetet.

För **ekonomin 2008** presenterade kassören en budgetprognos som pekade mot ett underskott på c:a 70 000 SEK, huvudsakligen beroende på ökade omkostnader, bland annat tryckning.

Årsmötet godkände **2009 års budget** som förutsätter en god medlemsutveckling, men som ändå ger ett underskott på 7 000 SEK.

Årsmötets punkter om **revi-**

Kommundirektören i Nuckö, Ülo Kalm (th) mottar NKFs hedersdiplom. Foto: Lea Stroh

sion och styrelsens ansvarsbefrielse blev bordlagda eftersom revisionsberättelsen blivit försenad i postgången före mötet. Frågan återkommer vid kommande möte. Enligt styrelsens underhandsbesked finns inget som tyder på revisionskritik från 2007.

Lommen och NKF:s hemsida diskuterades. Artiklar, notiser, lästips mm är mycket välkomna till Lommens redaktion med adressen redlommen@gmail.com. Ett förslag diskuterades att sända Lommen för kännedom till andra skrifter inom Natur-, Kultur- och Landskapsområdet i nordn. NKF:s hemsida har förbättrats men för fortsättningen skall web-redaktörens arbete underlättas av en **manual för NKF:s hemsida** som Lena Bergils och Kelvin Ekeland har åtagit sig att upprätta. Årsmötet tackade för detta initiativ och åtagande!

Lokala Estniska media, bland annat **Ormsöbladet**, har önskat att NKF skriver en artikel till tidningen med en redogörelse för förbundet och för vårt årsmöte med exkursioner i Estland. Ulla Alm åtog sig att skriva denna artikel. Tack Ulla !

Styrelseval förrättades med både omval och nyval. Pål-Morten Skollerud är fortsatt ordförande 2009 på andra året av sitt nuvarande mandat. I övrigt består **styrelsen 2009** av följande medlemmar:

Søren Espersen och Bjørn Petersen, Danmark
Anna Westman och Olof Stroh, Sverige

Camilla Nyberg-Selander och Lotta Kontula, Finland
Ellen Svalheim och Ingvill Marit Buen Garnås, Norge.

Lars Aamodt och Gunnar Bejbro valdes som **revisorer** med Gerd Birgit Tjomsland och Ulf Forsman som ersättare.

Valkommittén hade gjort ett omsorgsfullt och gott arbete och samtliga ledamöter blev omvalda. Valkommittén består nu av följande medlemmar:

Ann Norderhaug, Norge (sammankallande)

Lena Bergils, Sverige

Camilla Rosengren, Finland

Karl-Erik Frandsen, Danmark.

2009 års årsmöte diskuterades. Ett intressant förslag presenterades av Bjørn Petersen, Danmark, som förslog att mötet lokaliseras till de kungliga skogarna och jaktparkerna på norra Sjælland. Presentationen mötte starkt bifall och årsmötet uppdrog åt styrelsen att arbeta för det presenterade alternativet.

Årsmötet avslutades med Pål-Mortens **tack** till mötesordföranden Lars Aamodt och de mycket aktiva och konstruktiva deltagarna. Ett särskilt **stort och varmt tack riktades till Olof och Lea Stroh**, som hade ansvar för de synnerligen väl förberedda aktiviteterna och den mycket förnämliga guidningen samt den trivsamma vistelsen på Roosta Feriecenter. Det blev sen afton innan det aktiva årsmötet avslutades.

Tõnis Padu förevisar Haapsalu slott. Foto: Lea Stroh

Hoan

Elmar Nyman 1990

Utstraidar eve hoan sto roana tär, gråar och kluddatar. Å mä heste so hoan sålvror ut som en sköldd ha vare e rogg. HåLa häLft he, än vintorn mä sin sniobarer hållt hoita färg eve halmtakena å eve jorde, tå norda väre kam å sopa hop all laus snjoen te drivar å kläm dor fastor mot gjardgårdar å huser. Å esta väre tiftt änt hålldor än hoan sköldd få vara hoitor. Fick en färe se, to en famnen fölldor mä svarta muld främ gjardana å spritsa ut sina gävo eve snjoen, såss än en bLai svartbrokator. Nai, vintorn å vintorvärena visst änt hålldor håla fagoLhait va färe noa.

Nuckömmål: o uttalas å, L uttalas tjockt.

ur **En bok om Estlands svenskar 3**

som hittills kommit ut med fyra delar. Verket behandlar både historiska och geografiska förhållanden, estlandssvenskarnas liv och näringar, seder, bruk och dialekter. Del 4 ger en kulturhistorisk översikt från slutet av 1800-talet till krigsutbrottet 1939. En femte del, som skall behandla uppbrottet från Estland och vad som hänt med estlandssvenskarna i Sverige och hur det gick för dem som stannade kvar, är under utarbetande. (op cit <http://www.estlandssvenskarna.org/historik.html>)

På högsvenska blir det som följer:

Utströdda över hagen stod längorna där, grå och kluddiga. Och om hösten såg hagen själv ut som hade den varit i ruggning. Vad hjälpte det att vintern med sina snöbad höllde vit färg över halmtaken och över marken, när nordanvinden kom och sopade ihop all den lösa snön till drivor och klämde fast dem mot gårdsgårdar och hus. Och östanvinden tyckte inte heller att hagen skulle få vara vit. Fick den för sig, tog den famnen full med svart mylla från åkrarna och spritsade ut sitt fång över snön, så att den blev svartbrokig. Nej, vintern och vintervindarna visste inte heller vad skönhet var för något.

Många hälsningar

Göran Hoppe

Grå och kluddiga kolchos-längor. Foto: Kelvin Ekeland

Gravsten på kirkegården på Ormsø.

Den estniske indskrift:

OLGU MULD KERCEM
KUI SINU ELU

betyder:

MÅ MULDEN VÆRE LETTERE
END DIT LIV

Sofia Joons

I årsmødet 2008 indgik en meget smuk koncert i Rosleps Kapell med svensk-estniske Sofia Joons som sang og spillede strygeharpe. Hør og se et enkelt nummer med Sofia Joons på: <http://www.youtube.com> - (søg "Sofia Joons").

Sofia Joons har studeret musiksociologi og bl a udgivet *THE DANCE CLUB A Social Movement in the Post-Socialist Transformation in Estonia B.A.Thesis* og *SOUNDS OF ESTONIA The Institutionalisation and Construction of Traditional Music at the Viljandi Culture College in Estonia M.A. Thesis*.

Hendes første CD hedder *Strand...Rand* og kan varmt anbefales. Billedet her er fra CD-coveret.

Estland har også anden interessant folkemusik.

Noget af den udvikler traditionerne ved at tage forskellige nye influenser ind i musikken.

"Diskreetse Mango Trio" er stærkt populære. Med mange rock-elementer i traditionelle sange.

"Vägilased" er også meget populære. Lyse og fantasifulde arrangementer.

RO : TORO laver meget spændende techno-præget sækkepibebaseret traditionsmusik.

DET TRASIGA SVERIGE -

Tankar nedtecknade av Ulla Alm

Bakgrunden till denna betraktelse är en resa, ett årsmöte med Nordiska Kulturlandskapsförbundet i augusti 2008.

Jag är från Sverige och då gick vår resa enligt min mening till Sverige, dvs ett som varit dolt för mig under alla år. Nu är cirkeln sluten, nu har jag äntligen fått se hela Sverige. Jag har varit på Ormsö, stått vid stranden och tittat hemåt åt nordväst.

I Roslagen har jag mina rötter.

Jag känner en stark samhörighet med naturen på Ormsö med sand, tallar, klappersten och den ordoviiska kalkstenen som även finns på Väddö i mycket små fragment. Som små brev från Ormsö.

Under mina botaniska inventeringar utmed Väddös havssida och Väddövikens eller kanalsidan som vi säger, har jag hittat några ställen med en speciell sammansättning av örter. Krissla, kungsmynta, rödklint, rödkämpe och litet till. Här växer på Ormsö, får jag se, stora bestånd med just denna sammansättning. Var det härifrån ni kom mina älsklingsväxter? Eller tvärtom?

De här tankarna, att det är en östersjöbefolkning som levt utmed kusterna på bägge sidor om havet och haft fiskarbonderyket, skeppsbyggnad, sjöfart m m gemensamt, känns för mig verklig. Jag är en sådan levande spillra.

Under mitt liv har bara små bitar läckt ut från en värld geografiskt så nära oss. Maktmedlet att dölja, att undanhålla, att strypa information har utövats.

Jag började i skolan 1951. Då var kartböckerna korrigerade så att detta vackra land inte hade några städer, vägar eller floder utan bara en avvikande färg. Estland fanns inte. - Det där är östblocket, sa fröken.

Under årens lopp kom alla berättelser från tomma, ledna ansikten, från er som hade rest över havet. De starkaste intrycken gjorde egentligen båtarna. De har legat på stränderna som outhärdliga manifestationer. Ett vackert träbåtskrov på en strand vid havet. - Min fråga: "Oh, varför ligger detta båtskrov här som en strandad val?" - Svaret från mannen som bodde där: "Jag får väl ta och bränna den någon gång, men det är så svårt! Jag flydde från Estland i den."

Båtarna har förmedlat smärtan till oss ombonade! De som berättat om sitt avsked har förmedlat smärtan i blick-

en och i talet. Ilskan har inte funnits där.

Nu är det 2008. Nu har jag mött den sammanbitna ilskan.

Nu, i ett land som är som ett stort skadat väsen.

En vacker päls av mjuk gul sand, spretiga tallar och vajande hav av örter i lilablått. De vajande örthaven finns överallt. De växer i överflöd som om växterna ville läka och vyssa. Här är vi! Vi är kvar! Oss bet inte makten på! Och så är det faktiskt. Hela Ormsö är en ofantlig rikedom av naturresurser. Något att vara rädd om, att inte skada, att vårda. Vi lever än ropar öns alla väsen! Trots de 28 hangarerna och de jättefula kolchosbarackerna.

När makten drog bort kunde de människor som älskar sin ö gå fritt på ön, tänka fritt, undersöka alla såren i det vackra landskapet. Såren finns där och det måste få ta lång tid att läka. De måste läkas på djupet.

VORMSI

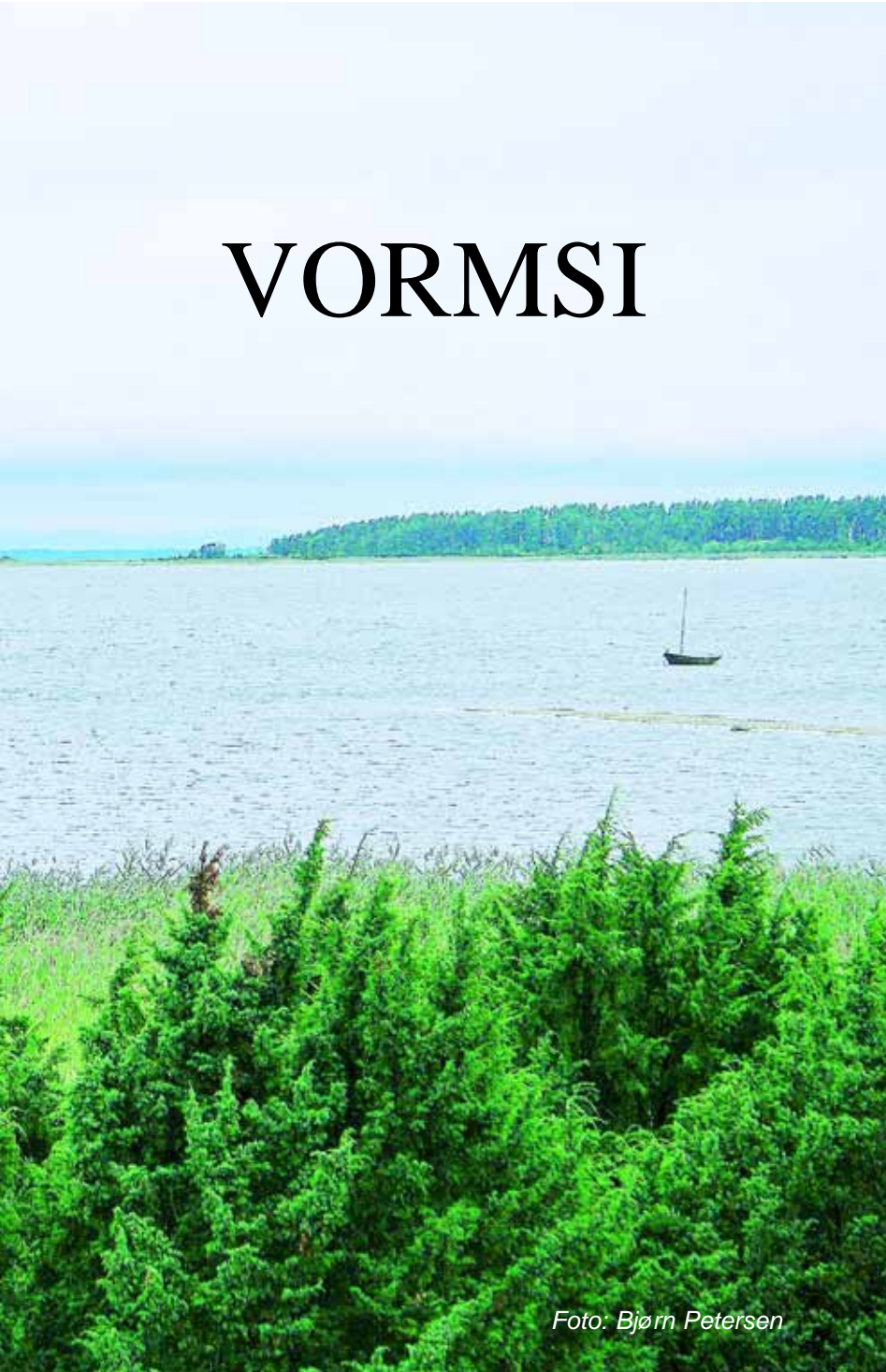

Foto: Bjørn Petersen

Livets mörkaste sidor har en attraktionskraft och ett pedagogiskt värde. Aldrig mer!

I Sverige finns en brutalitet i landskapets förändring som är svår att uthärda. En förvriden syn på naturen gör det svårt för många att förstå vilken rikedom det innebär med en blåklocka eller gullviva. De konstgjorda gröna ytorna som datorn framställer, i till exempel huskataloger, kan tyvärr bli ett ideal för "statusinriktade" personer.

Nu önskar jag att mina grannar på den vackra ön satsar på biologisk mångfald i landskapet. Det är ett begrepp som står för överlevnad.

Berggrunden är också en rikedom. Kalken som buffrar förurning. Det är märkligt att tänka på att alla dessa sammanpressade djur som levde i ett varmt hav för 400 miljoner år sedan, nu är som ett stort golv. Man kan också se Ormsö så här.

Tre långa sandhögar på det ordoviiska peneplanet med stenblock från Sverige och Norge utslängda litet här och där. Och där ovanpå en stor biologisk mångfald. Det måste vara unikt för planeten jorden!

Rumpo. Jag står på den lilla bryggan, tornet som ni byggt för att vi ska kunna se över kanten på enbuskskogen. Jag ser några getter klättra med frambenen i ett lövträd. Jag hinner tänka eftersom friden är total. Den vackra havsviken får mig att se vikingaskeppen komma glidande i brisen. Getterna är riktiga!

Det är så ofantligt mycket enbuskar. Eftersom jag bygger gärdesgårdar till vardags och det är brist på enstörar hemma undrar jag i mina tankar om det är möjligt att frakta dem över havet. En pall med spetsade och brända stör.

Det jag skriver är vad jag känner och om det verkar orealistiskt ber jag om överseende!

I varje fall, om det fanns ett ridläger här skulle jag boka in mig direkt!

Jag tänker på byarna som nästan är borta. Nästan, men inte helt. Kan man inte bygga upp några igen. Bygemenskap i modern form. Ekobyar. Jag har läst boken Kärrslätt - min by skriven av Sven Svärd. Han beskriver så bra att huset bara nästan är borta!

Turister är viktiga och då kan det vara trevligt med "rätt" typ av turism. På Vaddö i Grisslehamn och på Åland har man skapat den årliga Postrodden. Det är en tävling där man seglar eller ror i genuina båtar. Det här sker på sommaren så man slipper dra båtarna över isflaken. Det är nämligen sådana historier jag har fått berättade, om hur mina förfäder fick slita med att få posten över havet, efter-

som de var postrotebönder.

Skulle det kunna bli en fortsättning, i glada färger, att ha en årlig resa från eller till Ormsö/Sverige i båtar. En frihetsymbol. En grannkontakt som kanske kan bli en tradition.

Om vi sedan också kunde få tillbaka fisken i Östersjön skulle vi alla ha möjlighet att utveckla det småskaliga fisket. Då är det, igen, möjligt att ha ett småskaligt jordbruk/fiske/turism. På ett modernt framsynt sätt med förnyelsebar energi.

Det första jag gjorde när jag kom hem från min resa var att laga en god soppa. Som en hyllning till ert fina kök.

Sopporna är något att ta efter! En redd soppa med fisk, skaldjur, lök, potatis och litet andra grönsaker.

Surkål, denna nyttiga kål, som vi glömt här, borde finnas på lunchstället. Det får jag jobba på!

ILONI IMEDEMAA

Kelvin Ekeland

Estland minns sin Ilon Wikland. I broschyren, Estland. Litet till ytan - stort till innehållet, läser man "Hapsal är Ilon Wiklands födelsestad och här har hon hämtat mycket inspiration till illustrationerna i Astrid Lindgrens böcker."

På Läänemaa Muuseum i Hapsal kan man besöka Ilons sagoland och fängslas av hennes bildkonst. Det landskap man ser är ett sagoland med tydliga drag av såväl Lindgrens Gammelmåland som Wiklands Svenskestland.

Ilon Wikland var fjorton år när hon 1944 kom till Sverige som flykting. 1938 hade hennes mamma åkt på konstresa till Italien och så kom andra världskriget emellan och Ilon var länge utan kontakt med henne. Efter krigsslutet kontaktade modern Röda Korset och fick så småningom reda på att Ilon fanns i Sverige. Kontakten kunde återupprättas.

År 1953 träffade hon Astrid Lindgren och sedan dess har Ilon tecknat många av de gestalter Astrid skrivit om. Mio, min Mio, Madicken, Bröderna Lejonhjärta, Ronja Rövardotter och Karlsson på taket har fått ytterligare en dimension genom Ilons geniala teckningar.

Ilon är även känd för sin gestaltning av Pip-Larssons i Edith Unnerstads böcker.

Sin egen barndom har hon skildrat i boken Den långa, långa resan från 1995, som hon gett ut tillsammans med Rose Lagercrantz.

I bilderböckerna om Sammeli har Ilon gjort såväl text som bild. Både hennes mamma, en moster och en faster var verksamma som konstnärer. Under uppväxten fanns alltid färger och papper till hands. Själva har hon fyra döttrar och tio barnbarn. Ofta har hon också målat av och använt dem i sina illustrationer.

Sin utbildning fick hon på Konstfack och Signe Barths målarskola. Redan 1969 fick hon Elsa Beskow-plaketten för sin samlade produktion.

Ilon bemödar sig om att göra riktiga bilder. Hon vill fånga detaljer och karaktärer utan att bli lokalbunden. Tittar man på teckningen till Astrid Lindgrens Sunnanäng är den estniska kopplingen uppenbar, såväl i byggnad som i landskap. Även människorna kunde vara därifrån.

Förebilden till Karlsson på taket fann hon i Hallarna i Paris: en liten trind och finurlig gubbe med trollansikte och borstigt hår. Rövorna i Ronja Rövardotter stod alla i kön på Systembolaget.

"Det bästa med mig är att jag aldrig blir vuxen", svarar Ilon Wikland när man frågar henne om hennes inspirationskällor. "Jag tecknar alltid - när jag är glad och när jag är ledsen, när jag är hemma och när jag är ute och reser."

De täta vassarna och det grunda vattnet vid badställe-

na hör till Estlands svenskbygder kring Hapsal.

Teckningarna är illustrationer till Astrid Lindgrens berättelser om Madicken.

Även interiören med Madicken och Lisabet vid den stora spisen kunde vara hämtad från den estniska svenskbygden. Också eldstaden i Ronjas rövarborg har sådana drag.

Madickens hemstad är småländska Vimmerby, men i Ilon Wiklands tolkning har den lånat drag från hennes Hapsal och andra estniska småstäder. (Se Lommens försida)

Kom till Ilons Sagoland och titta på Ilon Wiklands barnboksillustrationer på Läänemaa Muuseum.

Öppet
Dagligen utom
måndag och tisdag
11 - 18.
Kooli tn. 5
Haapsalu
www.ilon.ee

**iloni
imedemaa**

Ilon Wikland har ytterst generöst givit Lommen lov att använda bilderna!

I Danmark er skoven i endnu højere grad (og mere umiddelbart synligt) end de andre nordiske lande et kulturlandskab. Samtidig opfatter de fleste danskere i meget høj grad skoven som indbegrebet af natur. Det er altid sjovt at opleve spændingsfeltet mellem broderfolkene, når vi danskere mødes med de andre. Der går en kulturgrænse indenfor Norden mellem det mere norrøne og det mere sydligt kontinentale. Vi ser det fx på de forskellige måder at skærpe en le. Og mange andre steder.

Tekst og foto: Bjørn Petersen

Nordisk KulturlandskabsForbund i Kongernes Nordsjælland 6-9/8 2009

I august 2009 inviterer Nordisk Kulturlandskabs-Forbund på en flerkulturel rejse i Kongernes Nordsjælland.

Et spændende selskab på 50 vidende og nysgerrige ressourcepersoner fra Norge, Sverige, Finland, Danmark - og formentlig et par stykker fra Estland.

Vi skal se på, hvordan kongemagten / centralmagten har formet det nordsjællandske landskab gennem 1000 år. Til forsvar, jagt, energi- (og tømmer-) produktion, hesteavl, repræsentation, og i 3. årtusinde til rekreation og sundhed i social demokratisk ånd.

Planlægningsgruppen er ved at trække en stribe perler på den kongelige røde tråd.

Spektakulære steder, oplevelser, institutioner og personer.

Der bliver også et par sidetemaer; fx om lokal produktion af høj kvalitets fødevarer, og om kulturhistorisk botanik.

Tidsforløbet ligger fast: **4 mættede dage fra torsdag middag d 6/8 2009 til søndag d 9/8.**

Geografisk regner vi med at starte og slutte i København, og bl a besøge Vestenceinten, Jagt- og Skovbrugs-museet og Jægersborg Dyrehave. Og ellers koncentrere os om Gribskov, Esrum, Fredensborg - med en afstikker nordvestpå omkring Frederiks Værk og sandflugtsplantagerne.

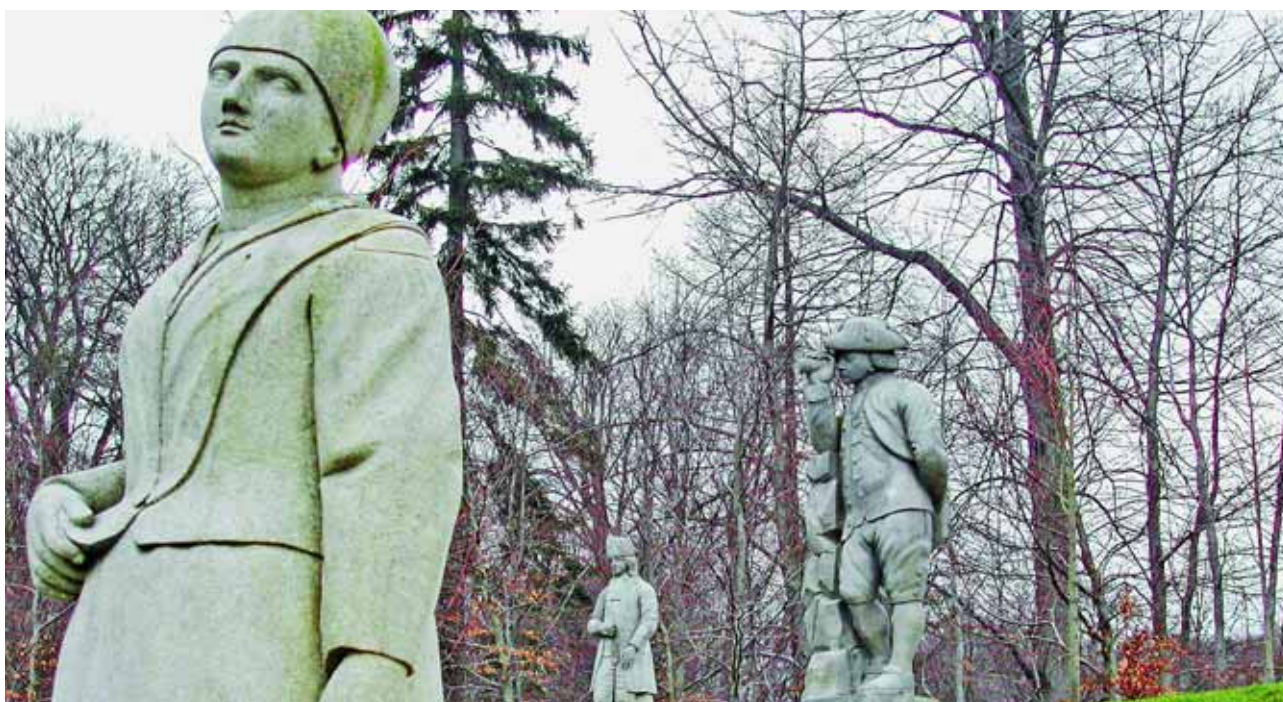
Her er et tentativt program, så I kan se, hvordan vi tænker. Men meget vil måske ændres.

Dag 1: Ankomst og indledning

- * Bus til Sankt Helene Centeret, Tisvildeleje
- * Stop undervejs: Tema Københavns befæstning
- * Øresund Strandpark - Amager Boulevard - Christianshavn - Kastellet - Vestvolden - Furesø.
- * Afhængig af rute: vejhistorie
- * Furesøen
- * Ankomst Sankt Helene Centeret
- * Aftensmad
- * Indledende foredrag:
- * Kongernes Nordsjælland som nationalpark: Muligheder og problemer.
- * Det historiske perspektiv i det Nordsjællandske kulturlandskab
- * Gribskov

Dag 3: Energi - kloster - omgivelser

- * Morgenmad
- * Afgang med bus til...
- * Rundt om Arresø - Asserbo - Tisvilde Hegn:
- * Kulsvidning v. Græsted
- * Fuglebjeriggård: Humle, maltbyg, øl og frokost - evt-gullashkanon
- * Søborg Sø - nationalparks-diskussion
- * Esrom Kanal og brændetransporterne
- * Niels Stokholm, Thorshøjgård
- * Esrom Kloster og mølle. Omgivelserne
- * Festmiddag på Esrom Kloster - Middelaldermusik
- * Hjemfart

Dag 2: Gribskoven

- * Morgenmad
- * Afgang med bus til...
- * Indledning med geologi, skovlov, von Langen etc.
- * Parforcejagt og dagens jagt. Stutteridriften
- * De nedlagte landsbyer og agre - andre fortidsminder og kulturspor: Toggerup, kulmiler, karpedamme osv. Fr. 7.?
- * Mor Grib og andre sagn
- * Frokost: Gullash-kanon?
- * Naturpleje: Høslet og afgræsning med praktisk demonstration af bl.a. harring af le
- * Bøgeskovens botanik
- * Slup til Fredensborg
- * Nordmandsdalen - Fredensborg Slotshave - parkbotanik
- * Retur i bus
- * Aftensmad på Sankt Helene Centeret
- * Årsmøde

Dag 4: Ekstraarrangement

- * Morgenmad
- * Afgang for folk der tager direkte hjem
- * Afgang ekstra-arrangement
- * Med bus ad Pramdragerstien nord om Esrom via
- * Nykøb - Gurre - Tikøb og Fredensborg Slot - Mølleåen til Hørsholm
- * Jagt- og Skovbrugsmuseet
- * Frokost + præsentation af Museets Venner +
- * Skovhistorisk Selskab
- * Videre med bus til Jægersborg Dyrehave
- * Afgang til lufthavn / færge / jernbane

Den danske komite glæder sig til at tage imod jer. Hvis I ønsker at forlænge turen med nogle flere oplevelser på Sjælland og nærmeste omegn, er I velkomne til at maile eller ringe for tips og ideer.

Kong Valdemars Jagt

Tekst: B. S. Ingemann, 1816
Melodi: Niels W. Gade, 1838

Alle, der var børn i 1950ernes Danmark har sunget "På Sjølund's Fagre Sletter" i skolen. Men de 4 vers var kun et lille uddrag af Ingemanns digt "Kong Valdemars Jagt" fra 1816. 3. vers var endda en sammenstikning af originalens vers 4 og 5.

Sangen (med Niels W. Gades stemningsfulde melodi) dukkede op i mit hoved, da vi begyndte at planlægge forbundets årsmøde 2009 med jagt som et vigtigt tema, i Kongernes Nordsjælland nær Gurre, hvor ruinen efter Kong Valdemars elskede slot stadig kan besøges.

Jeg fik hjemskaffet et af de 3 originale eksemplarer af Ingemanns digtsamling "Julegave" fra 1816, som endnu findes på offentlige danske biblioteker, og skrev resten af digtet af.

Det er synd og skam, man har bortforkortet disse andre vers, som både rummer poesi, sjove gamle ord, sociale dimensioner, jagtlige scener, dramatiske enkeltoptrin og romantisk spøgeri på en mere "sansekonkret" måde (som det hed, da jeg studerede litteratur i '80-erne) end i de 4 overleverede vers.

Jeg har i hvert fald nydt at læse digtet i sin helhed, og det skal I også få lov til.

På Sjølund's Fagre Sletter
ved Østersøens bred,
hvor Skoven Kranse fletter
om Engens Blomsterbed,
hvor Sølvkilden glider
nu ved Ruinens Fod,
dér stolt i gamle Tider
en Kongebolig stod.

I Borgens gyldne Sale
sig rørte muntert Liv,
der hørtes skæmksom Tale
og lystig Tidsfordriv.
Kong Valdemar dér bygged
så fast sit Kongehus,
som det hans Liv betrygged,
til Verden sank i Grus.

Der Glædens Kilder fløde
Saa tit med Ornen's Blod
Fra Vinteraftenrøde
Til sol i Østen stod;
Men i de lyse Dage,
I Sommer og i Høst,
Led under Bøgetage
Den frie Kongelyst

Da rørtes Horn og Bue
Med Kongen Hengsten sprang,
Og fnøs i Solens Lue,
Og sig mod Skoven Svang;
Med lystig Jægerskare
Paa hviden Ganger fløi
Den Konge tit med Fare
Henover Stub og Høi.

Som stærke Nordenvinde
De Jægere henfoer,
Da flyede Raar og Hinde
Som Løv i Stormens Spor;
Men i den raske Glæde
Ved Jægerhornets Klang
De glemte tit at bede
Og høre Messesang.

Tit naar den arme Bonde
Gik over Kirkesti,
De Jægere og Hunde
Foer lysteligt forbi;

De lagde Hegnet øde,
For bange Hind at naae,
Og Agrens gyldne Grøde
Nedtraadt i Støvets laae.

Da sukked arme Bonde,
Og sine Hænder vred;
Men Jægere og Hunde
Ei standsedes derved;
Tit klynked saaret Hare,
Mens Kirkeklokken klang,
Da styrted i den Skare
De Hengste mangan Gang.

En Hellig Paaskemorgen,
Da Ottesangen lød,
Og af Langfredagssorgen
Den store Fryd frembrød,
Vildt Jægerhornet blanded
Sin Lyd med Klerkers Sang,
Og frygtsom Hare standed
Midt i den Kirkegang.

Da tren mod vilde Skare
Den Biskop, god og from,
Bød i Guds Navn dem fare
Langt fra Hans Helligdom,
Med Kirkens Band dem trued,
Med Gud og Evighed;
Men Kongens Harm oplued,
Han svared stolt og vred:

"Fra mine Fædre rakes
Mig gyldne Krone hen;
Fra Paven Troen bragtes,
Den kan han faae igjen;
Hvis her jeg evig kunde
Ved Jagten fryde mig,

Jeg vilde ei misunde
Vor Herre Himmerig"

"Det Ord du vil fortryde,"
Lød fromme Biskops Røst.
Brat Jægerne bortflyede,
Liig Trækfuglsværm i Høst,
Og stolt af Kongebyrden,
Den hvide Ganger sprang,
Og fnøs ad Sjølehyrden
Og fjerne Ottesang.

I Muld for længe siden
Kong Valdemar er lagt,
men sælsomt gennem Tiden
går Sagnet om hans Jagt.
Tit korsed arme Bonde
sig end på natlig Sti,
hvor Jægere og Hunde
ham suse vildt forbi.

Længst Sølvkilden glider
Nu ved Ruinens Fod,
Hvor stolt i gamle Tider
Den Kongebolig stod;
Men i de Nætter klare,
I Sommer og i Høst,
Som af en Trækfuglskare,
Fornemmes sælsom Røst.

Paa Gangeren den hvide,
Med luftig Jægerhær,
Man seer da Kongen ride
Saa bleg i Natten der;
Saalunde, mon man sige,
Han bøde maa med Nag,
Og vente paa Guds Rige,
Og Dommens store Dag.

Papirklip: Sonia Brandes

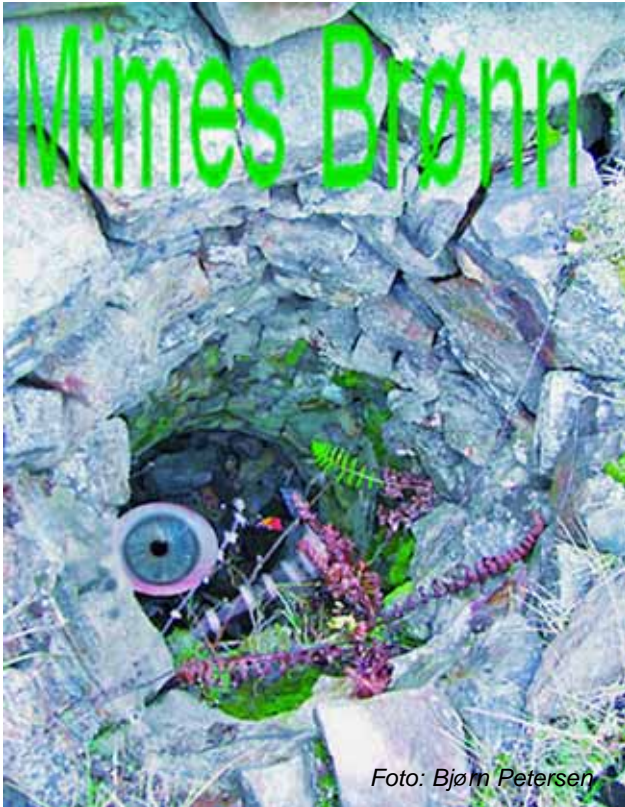

Foto: Bjørn Petersen

Ingen nye spørsmål denne gang

Men her er lidt mere om **vildsvin**. På dansk:

I Danmark skydes fritlevende vildsvin fordi man frygter, at de kan smitte tamsvin med svinepest.

Der er ganske vist også stemmer som taler for at indvandrede vildsvin fra Tyskland (eller aktivt udsatte) kan berige den danske natur. Fordi de kan skabe dynamik i skovbunden.

Den som drikker av Mimes brønn blir klokere for hver gang.

Odin måtte ofre det ene øyet for at få smake på vannet.

Det ligger ligger der ennå.

Brønnen ligger ved roten av det store verdenstreet Yggdrasil.

Nornene Urd, Verdande og Skuld dynker treet med vann, at det ikke skal tørke ut.

For den dagen treet dør, går hele verden under.

For eksempel skriver Berit Lypart i artiklen VILDSVINET - DILEMMAET I DANSK NATUR fra januar i år, at et passende roderi er veldig gavnlige for det biologiske mangfold, bl a fordi konkurrencesterke plantearter forhindres i at dominere det hele. Og fordi det fremmer spiring og fremvækst, ikke kun af bøgtræer. Sjældne arter som fx Bakke-Gøgelilje (*Platanthera bifolia*) og Engblomme (*Trollius europaeus*) m fl synes også at trives med svinene.

19/9 i år meddeler Landbrugsavisens Netnyheder at en ekspertgruppe under Vildtforvaltningsrådet skal undersøge fordele og ulemper mht markskader, trafik mv. Desuden skal gruppen indhente erfaringer fra Sverige og Tyskland.

Det stærke argument og den store diskussion har dog hele tiden været om risikoen for svinepest, som i givet fald kan betyde et milliardtab for den danske storindustri med eksportsvin. Ifølge nogle er den stærkt overdrevet; ifølge landbrugsorganisationerne har Danmark ikke råd til at løbe den.

Foto: Bjørn Petersen

Kilder:

Berit Lypart:
VILDSVINET- DILEMMAET I DANSK NATUR
MILJØSK 22/ 1 2008: D E T Å B N E L A N D
http://www.noah.dk/miljosk/lypart_m49.pdf

Råd i tvivl om vildsvin 19. September 2008
<http://www.landbrugsavisen.dk/Nyheder/Netnyheder>

Erland Porsmose: "Danske Landsbyer"

Gyldendal 2008, 320 s., 349 dkk

Søren Espersen

Erland Porsmose's bog *Danske Landsbyer* er én af de bøger, der snarest burde skrives om i ny udgave. Ikke fordi den ikke er god som den er. Tværtimod.

Den er så anvendelig for den kulturhistorisk interesserede, at man kunne ønske sig den udformet til en egentlig rejsefører for den, der er interesseret i kulturlandskabets historiske udvikling. En udgave specielt beregnet for cyklister og andre, der bevæger sig langsomt gennem landskabet for at aflæse historiens fodspor i vejforløb, hegn og bygninger undervejs.

Det er EP's store fortjeneste i en tid, hvor det danske bindingsværkshus forsvinder med en hast som

aldrig før, at gøre opmærksom på de værdier, der endnu findes i de godt 5.000 danske landsbyer og deres omgivelser. Siden landsbyerne for en stor dels vedkommende blev lagt fast en gang omkring år 1000 har dens indre strukturer med f.eks. opbygningen omkring tofter, forter og gadekær ændret sig. Først med jordreformerne i 1800-tallet. Så med andelsbevægelsen fra 1880'erne og senest med den store afvandring til byerne i 1960'erne, landbrugets centralisering og - som en modstrøm - bevægelsen tilbage mod landet fra 1970'ernes begyndelse. Denne sidste bevægelse er nu igen vendt til en bevægelse fra land til by. Den gang som nu går befolkningstallet op og ned. Byggeskikkene ændrede sig. Bulhuset udviklede sig som følge af rovdriften på skov til bindingsværkshuset, der igen blev afløst af det grundmurede hus i f.eks. Bedre Byggeskik-stil. 60'ernes parcelhuse og 2000-tallets arkitekttegnede villaer er blot de sidste skridt i en lang række.

Tilsvarende har den strukturelle udvikling også

udformet dét omliggende landskab, der oprindelig udgjorde landsbyens ressourcegrundlag. Middelalderens markinddelinger blev afløst af udskiftningernes mere regulære marker, der på en måde symboliserer familiens løsrivelse fra landsbyfællesskabet. Disse blev igen afløst af industrilandbrugets opsplittning af landskabet mellem på den ene side kæmpe bedrifter, der i kraft af megalomane jordsammenlægninger udgør vor tids herregårde. På den anden side fritidslandbruget, der som en moderne "husmandsbevægelse" udvikler sig på de mere marginale jorder og i de marginaliserede bygningsmasser.

Det, der gør EP's bog læseværdig - og som gør at den fortjener en "cykel-guide-udgave" - er, at EP er en eminent iagttager af selv de mindste tilbageværende fysiske tegn på de historiske forløb, hvad enten det er i bygningsmassens placering, vejforløbene eller et middelalderligt marksystem med højryggede agre, der afsløres ved at et moderne marksystem skærer sig igennem på tværs.

Hvorfor ligger de 5.000 landsbyer placeret, som de gør med ca. 3 km's mellemrum? Svaret er, at det var bestemt af hestevognen som arbejdsredskab. Det var ikke energieffektivt at køre møget længere ud. Den rytme, vi som cyklister føler i benene, når vi kører ud af

én landsby, passerer de mellemliggende marker og måske et vandløb før vi kører ind i den næste landsby, er altså bestemt af en årtusind gammel fornemmelse for landskabets økologi og landbrugets energiforhold.

Hvad sætter landbrugsjordens værdi i dag? Retten til at smide gylle på jorden! I dag er gyllen et så uønsket affaldsstof fra de industrialiserede husdyrbrug, at man gladelig kører den 5 - 10 km. væk for at smide den på jord til måske 225.000 kr. ha. - blot for at blive af med den. Også det sætter sine spor i landskabet - 1000 år efter

EP's bog skal nok ikke betragtes som en videnskabelig afhandling i egentlig forstand. Den er, som han selv skriver, en slags "guide til udvalgte landsbyer i landet og de bygninger og landskabsmiljøer, man møder dér". Samtidig rummer den en opfordring til at yde en indsats for at sikre de bevaringsværdige værdier, der fortsat er tilbage, fordi "Vil du fatte dit væsen rod, skøn på de skatte, de efterlod" (Johannes V. Jensen 1925). Netop derfor: Lad os få en egentlig "Guidebog til 100 danske landsbyer". Vi har allerede til de danske herregårde, fortidsminderne, søerne, ja selv til de 100 højeste danske bjerge. Det er på tide, vi får én til landsbyerne.

Tar vare på arvesølvet

Nyt styremedlem Ellen Svalheim

Det er viktig å kjenne til og ta vare på mangfoldet av arter og gener i gammel kulturmark. Dette er målet for prosjektet "Arvesølv 2008" som har sin base i Agderfylkene på Sørlandet i Norge.

Store deler av vegetasjonen og naturgrunnlaget som omgir oss, er formet og utnyttet av mennesker gjennom århundrer. Dette har gitt arter avhengig av skjøtsel, og lokale genotyper tilpasset det miljøet de vokser i. Siden artene på stedet der vi bor har vært avgjørende for utviklingen av det lokale landbruket gjennom tidene, er det viktig å ivareta denne genetiske variasjonen og mangfoldet av arter også inn i framtida.

Prosjekt "Arvesølv 2008" setter fokus på aktiv og målbevisst skjøtsel som tar vare på biomangfoldet i de mest verdifulle områdene som er kartlagt i kulturlandskapet.

Dette er områder som er registrert gjennom nasjonale kartleggingsrunder, og som er gitt verdien A-"Svært viktige" eller B-"Viktige" områder. Lokalitetene er å finne på Direktoratet for Naturforvaltning (DN) sin Naturbase: <http://dnweb12.dirnat.no/nbinnsyn/>

I samråd med grunneiere og brukere, får de utvalgte A- og B- områdene utarbeidet skjøtelsesplaner. Videre forsøker en å følge opp hver lokalitet spesielt med tanke på aktuelle støtteordninger innen landbruket (Regionalt miljøprogram, RMP og Spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap, SMIL). Utviklingen innen lokaliteten mht vegetasjonssammensetning følges også opp innen flere av områdene.

En av arvesølv-lokalitetene finnes på Eidså i Songdalen kommune i Vest-Agder fylke. Her finnes den største og mest livskraftige bestanden med solblom *Arnica montana*, rundt Kristiansand. Området har fått utarbeidet skjøtelsesplan, brukeren får RMP midler til skjøtsel og lokaliteten overvåkes årlig. I 2008 ble det registrert i overkant av 1700 blomstrende og ikke-blomstrende rosetter av solblom her, mot i underkant av 1300 året før. På bildet er grunneier Markus Haugland i ferd med å telle de blomstrende solblommene på "Lille skoenga".

På Haugestranda i Farsund kommune vokser over 80% av den nasjonale forekomsten av den rødlistede arten strandtorn. Også andre sjeldne arter er registrert her. Haugestranda har blitt kontinuerlig beitet av storfe gjennom generasjoner, men bruken av kunstgjødsel på arealene har tiltatt sterk de siste årene. Dette ser til å være en medvirkende årsak til at bortimot en fjerdedel av bestanden av strandtorn er forsvunnet fra området i samme tidsrom. I 2007 fikk området utarbeidet skjøtelsesplan som anbefaler opphør av gjødsling. Samtidig arbeides det for at grunneierne kan få kompensert avlingstapet ved opphør av gjødsling med tilgjengelige tilskuddsmidler.

Strandtorn, *Eryngium maritimum*, er stiv og stikkete og blir stående igjen på beite når dyra beiter. Økt gjødsling har skapt en tett grasmatte som frøplantene til strand-

Grunneier Markus Haugland på Eidså er i ferd med å telle opp blomstrende rosetter av solblom *Arnica montana* på Lille skoenga. Foto: Ellen Svalheim juli 2007.

torn ikke klarer å trenge igjennom. Dette har medført en dramatisk tilbakegang av arten de siste årene. Grunneiere på Haugestranda går med på å slutte å gjødsle, mot at de får kompensasjon for avlingstapet.

Arvesølvprosjektet startet som et forprosjekt i november 2006. I 2008 er hovedprosjektet godt i gang, og en rekke områder i Aust og Vest-Agder har fått utarbeid sine planer mens nye områder nå står for tur og er i ferd med å få utarbeidet sine planer. Dette gjelder til eksempel de nasjonalt viktige kulturlandskapene Tranevåg og Penne i Farsund og det gjelder Rygnestad i Valle i Setesdal.

De verdifulle områdene som får utarbeid skjøtelsesplaner og som følges opp både med virkemidler og skjøtsel velger Arvesølvprosjektet å kalle *in-situ* lokaliteter. *In-situ* betyr "på stedet", og er en internasjonal betegnelse for å ta vare på plantegenetiske verdier på sitt opprinnelige voksested.

Arvesølvprosjektet har forankring på Agder, med typeområder hovedsakelig i Aust- og Vest Agder. Gjennom

Ei kvie på Haugestranda på Lista forsøker å smake litt på den stikkete strandtornen.

Foto: Bjørn Vikøyr 2007

hovedprosjektet som startet i 2008, legges det i tillegg vekt på en mer nasjonal vinkling. Arvesølvprosjektet på Agder ser det som naturlig at også andre fylker og landsdeler starter opp sine "Arvesølv-prosjekter". Flere fylker har nå meldt sin interesse og erfaringene Arvesølvprosjektet har høstet på Agder deler vi gjerne med andre.

Ellen.Svalheim@bioforsk.no

Foto: Ellen Svalheim

Rygnestadtunet ligger i Rygnestadgrenda i Valle i Setesdal (Aust-Agder). Både Rygnestadtunet og eindommene rundt vil nå få utarbeid forvaltningssplan som vektlegger ivaretagelse av det biologiske mangfoldet i området. Arvesølvprosjektet utformer planen.

Hona av violett guldvinge. Foto Olli Vesikk

Kan skog vara jordbruksmark?

av Kelvin Ekeland

EEA, HNV, JRC, LFA och NKF

Det finns något som heter Europeiska miljöbyrå, **EEA**, som väl främst är för EU-länder men där bl a även Norge, Island och Schweiz är medlemmar. EEA ligger i Köpenhamn och förmedlar "korrekt och oberoende" miljöinformation. Kunskapen används t ex för miljöövervakning.

HNV står för höga naturvärden och områden med sådana pekats ut av EEA tillsammans med EU:s Joint Research Centre, **JRC**. Mycket kretsar kring agrara landskap. Men man tycks ha dragit en gräns mellan bruk av jord och bruk av skog. Det känns som om EEA-JRC förbiser skogens eller utmarkens mångtusenåriga historia. En utvecklingsfaktor som för många är så själv-

klar att den kallas "naturlig". Denna fatala felsyn kan innebära irreparabla biologiska förluster ifall den inte uppmärksammas.

I EU:s Rural Development Policy, RDP, ingår ett stödprogram för Less Favoured Areas, **LFA**. Det ses över då och då. EEA-JRC spelar då en roll och man kan förmoda detta också om HNV.

Nu sker en översyn av LFA och alla har erbjudits att lämna synpunkter. **NKF** har gjort detta i och med att förbundet och en rad andra grupper ställt sig bakom en skrivelse av Kelvin Ekeland där han tar upp den betydelse utmarkernas agrara bakgrund har för biologisk mångfald.

Ingen är ensam

Den traditionella ekologiska kunskap som finns förknippad med det agrara bruket av utmarkerna i norra Europa behöver hållas vid liv genom praktiskt bruk av skogens och fjällens biologiska naturresurser, inte enbart för bevarandets skull, utan även för att det ärvda vetandet kan innehålla svar på dagens och framtidens frågor om upprätthållande av ett långsiktigt och ekologiskt hållbart bruk av jordens tillgångar. Som ett ringa exempel på detta kan tas skillnaden mellan frekvensen av inälvparasiter hos betesdjur på fritt utmarksbete och hos dem på ordnade beten på åkermark. En förklaring är de möjligheter fritt betande djur har att spontant äta växter som asp, al, ormrot eller liljekonvalj, vilka kan motverka parasitangrepp.

Likaledes är det norrländska utmarkslandskapets vinterfodermarker i form av vattenreglerade ängar, myrslogar och raningar, som nu utesluts från EU-stöd på grund av sin koppling till dagens skogsbegrepp, unika och utomordentligt skyddsvärda biotoper med mycket höga natur- och kulturvärden.

Till synes obetydliga belägg på markernas biologiska betydelse är ett par små juvelvingar med vingspann på enbart ca 2½ cm; den violetta guldvingen och den violettekantade guldvingen. En gång var de svenska karaktärsarter för solöppna, betade eller slagna raningar längs norra Sveriges bäckar och åar. Också så kallade brunkullemyrar frekventerades. Den violetta guldvingen var mer allmän medan den violettekantade helt var bunden till raningar och fiskestigar. Nu är båda sällsynna, vilket har ett samband med det förändrade bruket av markerna.

Guldvingarna flyger i juni. Nektarsök sker gärna på smörblommor. Andra värdväxter kan vara vänderot och ärtväxter. Parningen sker genom att de två könen kopplas samman. Om ett par då störs, flyger vanligtvis hannen iväg, medan honan passivt hänger efter. De värnlösa larverna lever på syror och ormrot, där honan fäst enstaka och utspridda vita ägg vid mittnerven på bladens undersidor. Efter omkring tio dagar kläcks äggen. Larvens utveckling tar fyra till fem veckor. Den är starkt beroende av en tät grässvål och mycket hög markvärme. Ynglen förpuppas i myrbon där även övervintringen sker.

När skogsbete och fodertäkt i utmarkerna försvann gav detta en negativ effekt på fjärilarna, som generellt är beroende av skogens solöppna och örtrika gläntor. Tillgången på lämpliga värdarter begränsar dessutom en populations storlek. Juvelvingar har normalt en lugn och gärna fladdrande flykt. Fjärilarna är känsliga för vind och flyger endast då det är svag till måttlig vind, annars sitter de och trycker nära marken på någon blomma eller i en buske. De flyger ogärna längre sträckor och är därför bundna till begränsade territorier. Större

biotoper ger bättre förutsättningar och kan rymma både fler individer och högre artdiversitet.

Allt hänger samman - ingen är ensam. Guldvingar är i larv- och puppstadiet bundna till rödmyror eller ettermyror som behöver solbelysta täta grässvålar för sitt bobygge vilket kräver mark som betas eller slås som gynnar växter som smörblommor, ormrot och syror där guldvingarnas unga larver äter sig vitala och de vuxna fjärilarna finner nektar. Detta är ett exempel på en bit ekologiskt flätverk med människan som vävare.

Det är svårt att förstå den historiska dimensionen i dagens fragmenterade landskap med isolerade betes- och slåttermarker. Kulturlandskapet är för många människor bara vackra landskapsbilder, ibland också med värden för aktivt friluftsliv.

I jordbrukslandskapet, inbegripet utmarkernas traditionella agrara miljöer, finns de mest artrika markslagen i Norden och dessutom höga kulturhistoriska värden. Det är lång hävd som har skapat denna unika flora och fauna och ett aktivt brukande är förutsättningen för tillgång till värdena.

Skogens, fjällens och övriga utmarkers historiska och befintliga agrara värden måste beaktas som delar av ett jordbrukslandskap (HNV - farmland) eventuellt sammanfattade inom ett traditionellt agrart landskap (HNV - t a l) när översynen av LFA sker.

Ormrot (*Bistorta vivipara*). Foto Arne Anderberg

Kantet Kohvede (*Melampyrum pratense*) var en sidegevinst på et af vore mange små stop mellem hovedlokaliteterne. Foto: Flemming Thorning-Lund

Botanisk Eldorado i Västra Götaland

I dagene fra den 10. til den 12. juni 2008 afholdtes i kulturlandskabsforbundets regi et botanisk seminar i Västra Götaland. Anledningen var, at flere deltagere i årsmødet i Norge 2007 havde fremsat ønske om øget fokus på botaniske spørgsmål i bondens landskab med særligt fokus på naturlige fodermarker. Det ønske blev i rigt mål opfyldt af vore værter Jan og Lena Lundebrøn. Jan og Lena havde lagt et fantastisk program, sørget for de bedste lokale guider og arrangeret overnatning og forplejning på Flämslätt Stiftsgård, som ud over at være geografisk centrum for vort interesseområde bød på fremragende mad og indkvartering.

Desværre blev vi kun omkring 10 deltagere, men vi var enige om, at det var jo synd for alle de andre, ikke for os!

Den første dag så vi græsningsskov og løvunge under restaurering i det rige løvskovsmiljø Eahagens Naturreservat ganske nær Flämslätt. Udover de velkendte problemer med at genindføre og vedligeholde traditionel drift, kæmpede man her mod store mængder af Skvalderkål (*Aegopodium podagraria*). Blandt mange bemærkelsesværdige arter så vi bl.a. Kronløs Springklap (*Cardamine impatiens*).

Den berømte Kinnekulle besøgte næste formiddag, hvor vi blandt områdets mangfoldige muligheder koncentrerede os om kalkplateauet, som rummer Sveriges største forekomst af alvar udenfor Öland og Gotland. Det var den klassiske historie om ophør af græsning og høslæt fulgt af tilgroning, men heldigvis med vellykket restaurering, som stadig udvides. Vor guide Ulf Wikander fra Länsstyrelsen viste os mange fine ting, først og fremmest Gotlandsarve (*Arenaria gothica*) på sin eneste kendte vokseplads udenfor Gotland. Vi besøgte også en skovlokalitet på Kinnekulle med hundredevis af Fruesko (*Cypripedium calceolus*), som desværre netop var ved at blomstre af.

Fra Kinnekulle drog vi syd for Skövde til Nohlmarken, som er en enestående kalklokalitet, der siden 1986 har været under restaurering efter næsten total tilgroning. Vor lokale guide Kurt-Anders Johansson fortalte om restaureringen og den nuværende pleje, som består af nænsomt høslæt i september. På de kun godt 6 ha er der registreret over 400 arter, hvoraf vi så hele 179 i løbet af to timer! Der manglede næsten ingen af de mange sjældne og karakteristiske arter fra kalkkær, som suppleredes af arter fra kalkbakker og væld. Det drejer sig måske om Nordens mest værdifulde kalklokalitet udenfor Öland/Gotland, og det kan kun varmt anbefales at besøge Nohlmarken. Søg

Bredbladet Kæruld (*Eriophorum latifolium*) var en af de få dominanter på Nohlmarken. Foto: Flemming Thorning-Lund

først Kurt-Anders' artikel "The restoration of the Nohlmarken nature reserve" på Google. Det vil, som fra de andre lokaliteter, føre for vidt at bringe floralister over selv blot de mest interessante arter, men jeg kan alligevel ikke stå for fristelsen til at "prale" af de mange orkidéer vi så (tabel 1). Det er et fantastisk, frivilligt arbejde, som Kurt-Anders og hans frænder fra den lokale naturfredningsforening har udført her.

På sidsteden besøgte vi Hornborgasjön, hvor vi atter blev guidet på højeste niveau, denne gang af Länsstyrelsens chefguide i området Mats Rosengren. Hornborgasjön er andet og mere end den berømte tranedans, og Mats fortalte inspireret om de gamle kulturlandskaber omkring søen, som Länsstyrelsen forvalter. Mats er en stor "slätterentusiast", som bl.a. satser meget på at lære børn at slå med le. Det var spændende at følge ham rundt på hans hjemmebane og se de mange fine resultater, som han har opnået ved atter at svinge leen over et kulturlandskab, som har været tæt på at forsvinde ved tilgroning og afvanding.

Vi så naturligvis også selve søen, dens strandenge og

de fornemme publikumsfaciliteter, som kan håndtere det enorme besøgstal. En middelalderfrokost ved Varnhems Kloster bragte os i "Arn Magnussonsk" stemning inden den uundgåelige afsked. Jeg og min rejsekammerat fik dog en ekstra bonus, da Jan Lundegrén bagefter viste os et lille fattigkær med en bestand af den imponerende, kødædende Fluetrompet (*Sarracenia purpurea*), som stammer fra Nordamerika og findes udplantet enkelte steder i Norden. Jan lånte os desuden et godt landkort, så vi på hjemturen kunne besøge en tør kalkbakke med den mærkværdige steppeart Fjergræs (*Stipa pennata*), som i Norden kun vokser på ganske få steder i Västra Götaland. Steppegræsset lod sig desværre ikke se den dag (for tidligt?/for sent?), men vi fik mange andre fine arter at se, bl.a. den nu i Danmark uddøde Bjerg-Kløver (*Trifolium montanum*).

Overvældede af 3 dages oplevelser med fornemme kulturlandskaber og unik flora satte vi endelig kursen hjem med varme tanker til vore værter, guider og de øvrige deltagere. Vi beder til, at sådanne seminarer vil blive et fast punkt på forbundets årsprogram.

Henrik Jørgensen

		Svensk	Norsk	Finsk	Dansk
1	<i>Epipactis palustris</i>	Kärrknipprot	Myrflangre	Suoneidonvaippa	Sump-Hullæbe
2	<i>Epipactis helleborine</i> <i>ssp. helleborine</i>	Skogsknipprot	Breiflangre	Lehtoneidonvaippa	Skov-Hullæbe
3	<i>Listera ovata</i>	Tvåblad	Stortviblad	Soikkokaksikko	Ægbladet Fliglæbe
4	<i>Herminium monorchis</i>	Honungsblomster	Honningblom	Mesikämmekä	Pukkellæbe
5	<i>Platanthera chlorantha</i>	Grönvit nattviol	Grov nattfiol	Keltalehdokki	Skov-Gøgelilje
6	<i>Gymnadenia conopsea</i> <i>ssp. conopsea</i>	Brudsporre	Brudespore	Kirkiruoho	Langakset Trådspore
7	<i>Gymnadenia conopsea</i> <i>ssp. densiflora</i>	Praktsporre			Tætblomstret Trådspore
8	<i>Dactylorhiza sambucina</i>	Adam och Eva	Søstermarihand	Seljakämmekä	Hylde-Gøgeurt
9	<i>Dactylorhiza incarnata</i> <i>ssp. incarnata</i>	Ängsnycklar	Engmarihand	Punakämmekä	Kødfarvet Gøgeurt
10	<i>Dactylorhiza incarnata</i> <i>ssp. cruenta</i>	Blodnycklar	Blodmarihand		Blodpletet Gøgeurt
11	<i>Dactylorhiza incarnata</i> <i>ssp. ochroleuca</i>	Vaxnycklar			Hvidgul Gøgeurt
12	<i>Dactylorhiza traunsteineri</i>	Sumpnycklar	Salmarihand	Kaitakämmekä	Traunsteiners Gøgeurt
13	<i>Dactylorhiza maculata</i> <i>ssp. maculata</i>	Jungfru Marie nycklar	Flekkmarihand	Maariankämmekä	Plettet Gøgeurt
14	<i>Dactylorhiza maculata</i> <i>ssp. fuchsii</i>	Skogsnycklar	Skogsmarihand		Skov-Gøgeurt
15	<i>Orchis mascula</i>	Sankt Pers nycklar	Vårsmarihand	Miehenkämmekä	Tyndakset Gøgeurt
16	<i>Ophrys insectifera</i>	Flugblomster	Flugeblom	Kimalaisorho	Flueblomst

Tabel 1. Nohlmarkens 16 arter og underarter af orkidéer. Vi så alle undtagen 8 og 15, som var afblomstrede og 13, som endnu ikke var i blomst.

LE i Gribskov

Tekst: Bjørn Petersen med lån fra Skov- og Naturstyrelsens hjemmeside
<http://www.skovognatur.dk/>
(Søg ordet le-festival Husk bindestregen!)
Fotos: Bjørn Petersen.

Danmarks første Le-festival var fra d. 3 - 5/7 '08 på Toggerup Enghave i Gribskov, Nordsjælland.

2 kursusdage med ca 45 deltagere og en åben dag med omkring 200 besøg. Festivalen var arrangeret af Strøgårdsvang Høslætlaug, sammen med bl.a Skov- og Naturstyrelsen, Nordsjælland.

Hovedmanden bag festivalen var Oldemand og NKF-medlem Henrik Jørgensen - som også stod bag tidsskriftet

URTs temanummer fra 2005 om Høenge i Danmark (vedlagt Lommen nr 36).

Kursisterne lærte at slå med le, sætte 3 forskellige former for hæs og skærpe leen. Et skarpt værktøj er det halve arbejde. Og de lærte om engens flora og fauna og dens kulturhistorie. Der var instruktører og deltagere fra Canada, Østrig, Tyskland, Sverige, Belgien, England og Australien.

Lebladet kan også harres. Ved at æggen slæes fladere og tyndere med specielle hamre og værktøj.

De fleste kursister overnattede på pladsen og hjalp med mad og opvask, + bidrog til underholdningen. F.eks. havde en deltager en hjemmelavet drejebænk med, som de andre kunne prøve i pauserne.

Bakkebjerg Naturpleje

En af de store oplevelser på lefestivalen var "Niels Åmand"s bod og salgsshow.

Et fint udvalg af fremragende leer, og udstyr til deres pleje og tilpasning - og et enkelt, let og individuelt indstilleligt le-drag (orv / skaft) som Niels selv har udviklet i samarbejde med en producent.

En fantastisk demonstration af, hvad et skarpt, formuftigt udformet leblad (af egen finsk import) kan bruges til ud over høslet. Nemlig hækklipning; beskæring af selv store træer (med små lette, men præcise bevægelser uden den store kraftanstrengelse); rytning af sammenfiltret staudvildnis ved at skære nærmest små kagebider ud af roderiet af tagrør, snerler, dueurt osv. Og "lugning" af uønsket landskabsukrudt i krattet.

I Niels' beskrivelse af firmaet på internettet kan man bl a læse:

"Bakkebjerg Naturpleje v. Niels Johansson arbejder for at værne, bevare, beskytte, opelske, nyde, opleve, sanse og kende de værdier, som den ægte natur giver os.

Vi mennesker bærer ansvaret for, at viderebringe denne rigdom. Derfor anlægger Bakkebjerg Naturpleje ikke rul-

legræs, bambusbuske; fælder Tjørn og Hyld for at plante eksoter i stedet, eller andet, der fortrænger den ægte vare. Leslåning: Pasning og pleje af blomstereng og andre sårbare naturtyper. Høst af høj vegetation.

Salg af legrej: Salg af de absolut bedste produkter på markedet. Egen import fra Østrig og Finland.

Kurser i leslåning: Slåning i alle terræner, slibning, har-ring, tilpasning af personlige leer m.m.

Bakkebjerg Naturpleje anvender de mest skånsomme arbejdsmetoder. Ved brug af maskiner anvendes de mest miljøvenlige brændstoffer. Arbejdet er ikke færdigt før kunden er tilfreds!"

Bakkebjerg Naturpleje
 Leerbjerg-Åsen 5
 Bakkebjerg 3230 Græsted
 (+ 45) 23 37 45 22
 Bakkebjergnaturpleje@mail.dk

Mera årsmötesmat

STEKT KYCKLING MED RABARBERKOMPOTT

År 1989 var det Danmarks tur att vara värd för årsmötet. Vårdarna med Karl-Erik Frandsen i spetsen hade lagt ned ett verkligt jättearbete på förberedelser. Mycket riktigt blev det ett kanonmöte. Upptakten ljuvlig - efter inkvartering på Mön, som var vår bas under mötet - var det ett strövtåg på några kilometer genom gamla odlingsmarker, delvis välhävdade, delvis mera i igenväxningsskede. Och det var avsatt flera timmar för ändamålet. Den vandringen blev som en sinnebild av förbundets grundprinciper. Människor samlades i grupper, dök ner i vegetationen, tittade på fåglar, blickade ut över havet, hittade fornlämningar, såg betande djur - och pratade, pratade och pratade med varandra. Utbyte kunskaper, ställde frågor, funderade, diskuterade, hittade nya bekanta och nya ämnesområden. Man skildes åt och bildade nya grupper kring nästa fråga, nästa rara växt, nästa hägnad. Årsmötet härbärgerade många olika discipliner och många olika yrkeskategorier och många olika sektorer - det blev folkbildning av hög kvalitet. Sedan minns nog många som var med den nattliga båtturen för att titta på bygget av Stora Bältbron.....

Maten då?

En traditionell vår-och försommarrätt på Mön är stekt kyckling med rabarberkompott. Det serverades på en middag på en liten restaurang på en udde. Stämningen av hög redan från början och blev inte sämre under kvällen. Och rätten är väl värd att pröva.

Kyckling: Plocka, sved och tag ur lämpligt antal kycklingar. I dag köps väl det mesta i den vägen färdigberett, fryst eller färskt. Försök om möjligt få ta i ekologiskt uppfödd kyckling.

Lägg litet gott smör i en eldfast panna eller gryta och bryn kycklingen runt om. Krydda med salt och peppar. Lägg på lock och sänk värmen så att kycklingen blir genomstekt men inte bränd. Det går också bra att sätta in den i ugnen på cirka 175 grader.

När kycklingarna känns färdiga (prova med en strumpsticka att saften som tränger ut är ljus och klar, inte rosa), lyft över dem på ett fat och håll dem varma. Stycka dem. Vispa ur pannan/grytan med litet vatten och grädde. Håll runt kycklingarna.

Rabarberkompott: Tag riktigt späd, fräsch rabarber, den allra tidigaste som kommer upp, "glasrabarbern". Skölj om det behövs. Skär i lagom bitar (en - två centimeter). Droppa litet, litet vatten i en kastrull (helst rostfritt eller emalj, gjutjärn går också men syran i rabarbern faller ut en del järn och kompotten kan bli grå. Syran faller också ut aluminium, så undvik helst sådana kastrullerdet*). Droppa inte för mycket vatten i botten på pannan/kastrullen. Rabarber innehåller mycket vatten och kompotten får inte bli vattinig), varva rabarber och socker och ställ in i ugnen på cirka 100 grader. Eller ställ på spisen på svag värme. Rabarbern och sockret skall smälta. Rör försiktigt och smaka av så att det är en bra balans mellan syra och sötma. Tag inte för mycket socker - kompotten skall inte vara som sylt utan litet friskare. Känns den för sur - tillsätt litet mera socker och låt stå en stund tills detta smält.

Ät och njut! Det gjorde vi som var med!

Lena Bergils

* Men vill man få en ofräsch aluminiumkastrull fin igen - lägg i rabarber och vatten, koka upp och låt koka några minuter. Den blir som ny

Och när man i alla fall talar om aluminiumkastrull så vet ni väl redan att den kan sköta om silverputsen åt en ifall man inte vill stå och gnida knivar och gafflar och gräddsniopor med putsmedel. Koka potatis med skal på till middag, ta upp potatisen men håll inte ut vattnet utan låt det vara kvar och lägg ner svartnat silver, ät måltiden i lugn och ro, och lagom till middagsdisken tar man upp silvret och sköljer av det. Då är det glänsande vitt och fint. Men ha helst inte salt i vattnet.

Hyrdetimer

“Kære redaktører - Husk lige at nævne bogen:
Hyrdetimer- Håndbog i fårehold og naturpleje.”

Den udkom november 2007.

Den kan fås hos forfatteren Annette Holmenlund:

Annette@hyrdetimer.dk

eller på Turbineforlaget, som har trykt bogen.

160 sider; mange farvefotos af forfatteren. Gode råd om fårehold og hvad man specielt skal tænke på i forbindelse med landskabspleje med får.

Se også www.hyrdetimer.dk

Citat fra hjemmesiden: Hyrdetimer henvender sig til alle, der holder får. Denne første grundbog om får i mere end tyve år bør være ved hånden hos enhver fåreholder. Pris 238 + moms og forsendelse, ialt 360 kroner

Hyrdetimer indeholder grundige faglige informationer om fårenes racer, græsningsadfærd, fodring, pasning, staldindretning og sygdomme. Den indeholder mange praktiske tips om håndtering af får og lam samt tips og anbefalinger om naturpleje, som kan bruges af både lods- ejere og fåreholdere.

Målet med bogen er at stimulere flere fåreavlere til at lave gode økonomisk bæredygtige aftaler om at udføre etisk og æstetisk korrekt naturpleje, til gavn for både dyrenes velfærd og naturens skønhed og mangfoldighed.

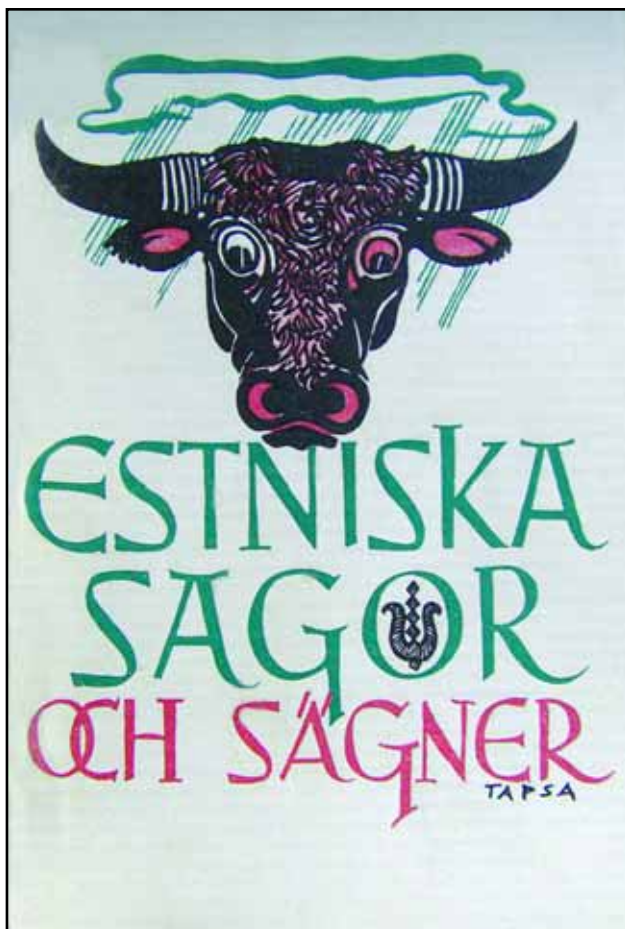
Bogen er skrevet i et letfatteligt sprog, og de mange illustrationer, billeder og tabeller gør den store viden tilgængelig for alle.

Hyrdetimer smukt trykt og indbundet. Den er sat op på 160 sider, opdelt i 11 kapitler, mærket med hver sin farve, hvilket gør den let at finde rundt i. Den har desuden et stikordsregister, så den let kan bruges som opslagsbog og de mange eksempler gør den også velegnet til undervisningsbrug.

Estniska Sagor och Sägner

Tolkade av Anna-Lisa Grängberg och Elisabeth Pähn-Palm. Kom ut i 1945. Går än att få antikvariskt.

Kärslätt

På Vormsi köpte Ulla Alm boken som Sven Svärd har skrivit. Kärslätt - min by.

Boken handlar inte bara om byn Kärslätt, utan även om hur den svenska befolkningen på Ormsö i Estland kunde överleva och behålla sitt svenska språk och sin kultur. Om stormakternas härjningar i detta gränsland och om en pojkes flykt till Sverige. Boken presenterades i samband med Sven Svärds årliga byvandring i Kärslätt, den 26 juli 2007. Boken finns att köpa av Sven Svärd på telefon: + 46 (0)8 520 120 97 och Maria Hammerman Persson, telefon: +46 (0)18 32 86 90, maria.h.persson@hotmail.com, 120 sek + porto.

Lommens næste deadline: 1/3 2009.

Skriv snart! Og send gerne billeder. Også små notitser og gode ideer.

NORDISKA KULTUR-
LANDSKAPSFÖRBUNDET

Lommens navn har rødder i kulturlandskabet: "Lomme" er et svensk navn for planten *Capsella bursa-pastoris* som på dansk hedder Hyrdetaske (herdeväska); på norsk Gjetertaske. Ligesom hyrdens lomme, rummer Lommen forskelligt nyttigt. Snarere information og inspiration end knive, proviant og fløjter.

Det seje skind af svømmefuglen Lom har været brugt til fine hatte og (hyrde-) tasker. Det gør vi ikke, men naturen er stadig en kilde til fantasi og virkelyst. På godt og ondt.

Foto: Lea Stroh

Bliv medlem af Nordens eneste forening med temaet kulturlandskab:

Nordisk KulturlandskabsForbund

Nordisk KulturlandskabsForbund ser sammenhængen mellem natur og kultur som en helhed. NKF øger kundskaben om kulturlandskabets værdier, blandt andet gennem Lommen, Nordisk Bygd og www.n-kf.org, samt seminarer, konferencer, årsmøder og ekskursioner. Mange af medlemmerne arbejder med jordbrug, forvaltning eller forskning, og vort kontaktnet spænder over både over landegrænser faggrænser og kulturgrænser.

Årsavgift: Enskild: 250 kr/25 €
Familj/ student/ pensionär: 100 kr/10 €
Institutioner: 500 kr/50 €

Institutionsavgift ger rätt till fem exemplar av samtliga publikationer under året.

Kampagnetilbud: Hele første medlemsår er gratis!

(Nordens kulturlandskaber har nemlig brug for mere støtte fra flere støttepersoner)

Danmark	Søren Espersen	+45 3678 3028 +45 2735 7112	tordenhuset@mail.dk	Postgiro 8 96 50 80
Norge	Ellen Svalheim	+47 4180 90 25 +47 4521 03 50	ellen.svalheim@bioforsk.no	Postgiro 0533 07 03 603
Sverige	Olof Stroh	+372 583 493 85 +46 70 27 63 765	olof@stroh.nu	Postgiro 77 52 09-0
Finland	Se Sverige: Olof Stroh			Postgiro 800018-70845295
Færøerne	Simon Arge	+298 10 700	fornminn@natmus.fo	Føroya Fornminnisav Hoivik, PB 1155
Åland	Marita Karlsson	+358 18 25 417	marita.karlsson@regeringen.ax	
Island	Birgitta Spur		iso@iso.is	Laugarnestanga 70 105 Reykjavik

www.n-kf.org

LOMMEN 41, HØST 2008

Tryck: Greif, Estland